

**STATUS AND CARE OF OLD SLAVIC MANUSCRIPTS AS PART OF
THE CULTURAL HERITAGE IN THE ERA OF DIGITALIZATION
СТАТУСОТ И ГРИЖАТА ЗА СТАРОСЛОВЕНСКИТЕ РАКОПИСИ
КАКО ДЕЛ ОД КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ЕРАТА НА
ДИГИТАЛИЗАЦИЈА**

Mihajlo MARKOVIC¹, Sonja NOVOTNI²

¹ Department of Macedonian Language and Literature, Faculty of Philology, University of Tetova

² Department of Macedonian Language and Literature, Faculty of Philology, University of Tetova

*Corresponding author e-mail: mihailo.markovic@unite.edu.mk & sonja.novotni@unite.edu.mk

Abstract

Philology is an important branch of the whole science, especially when it comes to the development of a language that is the cultural code of a nation. In the science of the Macedonian language, as a part of the philology that studies the Macedonian language, digital resources are used to a very small extent, and in some areas of Macedonian language even the digitalization and utilization of global electronic resources has not even started at all. The aim of this paper is to elaborate and present the influence of the new technical and technological resources in the science of language and philology in general, using a set of methodological approaches, among which: elaboration, systematization and deduction. We will pay special attention to the problem faced by the national wealth of Macedonia, due to the too slow digitization of the old Macedonian manuscripts that have not only financial value but also national and spiritual value.

Keywords: *digitalization, manuscripts, macedonistics, cultural heritage.*

Апстракт

Филологијата претставува важна гранка на целокупната наука, особено кога станува збор за развојот на јазикот кој претставува културен код на една нација и на еден народ. Во македонистиката, како дел од филологијата кој го проучува македонскиот јазик, дигиталните ресурси се искористени во многу мала мера, а во некои области од македонистиката дури и воопшто не е започната дигитализацијата и искористувањето на глобалните електронски ресурси. Целта на овој труд е да го елаборираме и да го презентираме влијанието на новите техничко-технолошки ресурси на науката за јазикот и на филологијата воопшто, преку користење на збир од методолошки пристапи меѓу кои: елаборација, систематизација и дедукција. Особено внимание ќе му посветиме на проблемот со кој се соочува и националното богатство на Македонија, поради премногу бавната дигитализација на старите македонски ракописи кои имаат не само финансиска вредност, туку и национална и духовна вредност.

Клучни зборови: *дигитализација, ракописи, македонистика, културно наследство.*

Увод

Научниците и истражувачите од областа на историјата на македонскиот јазик, во која област припаѓаме и ние, се соочуваат со сериозни проблеми околу користењето на интернет-ресурсите. Македонистиката како научна гранка е доста развиена и голем број на лингвисти и истражувачи работат на неа. Историјата на македонскиот јазик е богата со разработени ракописи, компаративни истражувања и трудови од таа област кои се објавени во повеќе македонски реномирани списанија и зборници.

Сепак, најголем дел од овие објавени ракописи, трудови, монографии, зборници ..., не се електронски достапни за јавноста, со што сериозно се загрозува понатамошниот развој во разработката на историјата на македонскиот јазик и неговата афирмација во пошироката јавност. Недостапноста до монографиите кои подлабоко ја разработуваат лингвистиката, граматиката, историјата, развојот на македонскиот јазик ги одбива и младите потенцијални истражувачи и заљубеници во македонскиот јазик. (Марковиќ, Новотни, 2013: 197)

Во светот, па и во соседството на нашата земја електронските и интернет-ресурсите се далеку повеќе искористени и можностите за истражувачите на јазикот и филологијата се отворени за изработка и обработка на јазични теми од повеќе области. Имено, дигитализацијата на литературата од сите области е приоритет на секоја нација и на секоја држава. Светските библиотеки веќе од поодамна имаат дигитализирано поголем дел од своите ресурси со што го овозможуваат користењето на литературата не само за истражувачите од областа, туку и за пошироката јавност која е заинтересирана за некоја тема или некоја област од науката.

Во Македонија дигитализацијата на литературата од областа на македонскиот јазик е на незадоволително ниво. Освен дигитализацијата на литературата на оваа област на истражување, на многу ниско ниво се наоѓа и менаџментот на новите изданија на списанијата кои се потребни за надградба на секој научник и истражувач од оваа научна гранка. Во 21-от век, кога секоја скрипта би требало да е дигитализирана и достапна за секој, науката за јазикот, особено македонистиката, која претставува и национално богатство и идентитет на нашата нација е многу оскудна, па дури и електронски недостапна.

Македонија избобилува со вредни ракописи од стариот период кои го чекаат денот на својата дигитализација и влезот во модерното време. Ако се обидете да пронајдете некое списание по електронски пат од областа на македонистиката или ќе го најдете делумно, или пак воопшто нема да го пронајдете. Целта на овој труд е да го елаборираме и да го презентираме влијанието на новите техничко-технолошки ресурси на науката за јазикот и на филологијата воопшто. Електронските медиуми во денешно време заземаат посебно место и прават целина на вкупниот општествен амбиент.

Како што е се подложно на измени, по брзиот развој на технологијата, науката мора да се прилагодува на постојаните бројни промени, со што би можеле да остварат конкурентска позиција, односно нивен напредок и афирмација во очите на младите научници. Поради тоа, науката во светските центри, институтите и универзитетите посветуваат големо внимание на новите технологии и на дигитализацијата на литературата, од што зависи нивната иднина, развојот, опстанокот и нивната перспектива.

Во денешно време електронските ресурси имаат исклучително голема општествена улога, со што станаа значаен општествен фактор на влијание. (Vočkić-Avdagić, 2005). Одржувањето и воведувањето на нови технолошки решенија во областа на комуникацијата и информацијата многу често бара промена во однесувањето на сите учесници кои се зафатени од тој процес.

Тоа подразбира одрекување од некои постоечки правила и принципи на дејствување а со тоа и навлегување во ерата на максимално искористување на електронските ресурси во рамките на филолошките студии, односно на македонистиката. Постепено мора да се исфрлат традиционалните сфаќања за развојот и афирмацијата на македонистиката со тоа што ќе се искористи технолошкиот напредок и развој и ќе се спроведе целосна дигитализација на поголемиот дел од литературата, со што истата ќе биде достапна за секој истражувач и вљубеник во македонскиот јазик. (Đorđević-Boljanović, 2009)

Македонскиот јазик и лингвистика недоволно се негуваат во нашето општество, поради што и со доаѓањето на новите технологии настана голем проблем во комуникацијата помеѓу научниците и литературата која минимално се дигитализира и афирмира на електронските медиуми и интернет-порталите. Недоволната заинтересираност кон прилагодување на поголемиот дел на стручна литература од областа на македонскиот јазик и неговата историја доведе до создавање на празен простор помеѓу пошироката јавност и македонистиката, додека останатите научни гранки го фатија чекорот со новите техничко-технолошки достигнувања.

Многу мал број на научни списанија се дигитализираат и само дел од ракописите кои ги имаат богатите македонски манастири. Електронските ресурси се најмалку искористени во областа на македонистиката иако преку нив имаме можност да го афирмираме македонскиот јазик и неговата историја, за секој кој е заинтересиран да осознае нешто повеќе за него ширум целиот свет. Ние, иако сме истражувачи од оваа област и активно контактираме и твориме во доменот на македонистиката, сепак, многу тешко можеме да дојдеме до сознанија за организирање на работилници, конференции, семинари и списанија каде би можеле да учествуваме и да дадеме поголем придонес во афирмацијата на македонистиката воопшто. (Марковиќ, Новотни, 2013: 199)

Со голем проблем се соочува и националното богатство на Македонија, поради премногу бавната дигитализација на старите македонски ракописи кои имаат не само финансиска вредност, туку и национална и духовна вредност. Како пример за ваквиот неодговорен однос би го навеле Институтот за старословенска култура во Прилеп, каде има прекрасна збирка на стари македонски ракописи од 14-тиот до 19-тиот век, а за кои државата не е воопшто заинтересирана да ги заштити и дигитализира, со што ќе се заштити идентитетот на нашата нација.

Истото се случува и во Лешочкиот манастир, каде што бројни стари ракописи стојат целосно незаштитени. Сепак, не би можеле да обвинуваме никого, доколку пред се не тргнеме од себе, односно од научниците кои работат на оваа област од македонистиката, историјата на македонскиот јазик. Ние сме тие кои треба повеќе да работат на искористувањето на електронските ресурси кои претставуваат можност за афирмирање на македонистиката и филологијата. Искористувањето на денешната технологија и електронските ресурси во сите области на филолошките студии претставува фаќање чекор со новото време и сигурна егзистенција во денешниот виртуелен свет.

Слика 1. Пример за дигитализиран стар црковнословенски ракопис.

По однос на ракописното богатство, Македонија континуирано се ограбува. За жал, тоа се случува со векови. Огромен број наши скапоцени ракописни книги сега се во најрепрезентативните збирки на најгледните европски музеи, библиотеки и други културни институции. Досега не е покрената никаква иницијатива за евентуално нивно враќање во Македонија, како што направи, на пример, Србија, која успеа да врати дел од своето книжевно културно наследство однесено од земјата. Секако, благодарейќи на личните залагања на неколкумина македонски истражувачи (меѓу кои би ја истакнале проф. д-р Новотни, еден од основачите на Универзитетот во Тетово, која несебечно се залагаше за собирање на културното и духовното наследство на Македонија, во копија ги донесе: Слеченскиот патерик (патерик од 14 век, донесен од Р. Бугарија), Слоештичкиот патерик (патерик од 14 век, донесен од Р. Бугарија), Верковиќевиот апостол (апостол од 14 век, донесен од Руската Федерација), Одломка од два листа (патеричен расказ од 13 век, донесен од Р. Србија), Патерикот Крка бр. 4 (патерик од 14 век, донесен од Р. Србија), Патерик бр. 24 (патерик од 14 век, донесен од Р. Србија), Патерик бр. 79 (патерик од 14 век, донесен од Р. Бугарија) и многу други ракописи), досега се регистрирани дел од нашите стари ракописи, заедно со земјите и институциите каде што се наоѓаат.

Одреден број од нив, како копии веќе ги имаме и во Македонија. Потребно е да се обезбеди континуиран фонд за истражувачки проекти, преку кој ќе се овозможи комплетирање барем на фотокопии или електронски изданија на сите македонски стари ракописи расеани низ Европа. Паралелно со тоа, би продолжила стручната обработка на сите стари ракописи или збирки на македонски ракописни книги, што е многу важно за македонската книжевна историја. Во Музејот на Српската Православна Црква во Белград се чува ракописен Пентокостар од 1493 година. Овој ракопис, како што тврди д-р Ѓорѓи Поп Атанасов, еден од врвните македонски авторитети од областа на ракописното и книжевно наследство, во Србија е однесен директно од манастирот „Свети Пантелејмон“ во Нерези, Скопско.

Со потекло од овој наш манастир е и Празничниот mineј, кој сега е во Народната библиотека во Софија. Според она што досега е откриено и евидентирано, многу наши книги има и во Санкт-Петербургшката градска библиотека, потоа во библиотеката на Академијата на науките на Русија, во Државно-историскиот музеј во Москва, во народните библиотеки во Киев и во Одеса, потоа во Софиската народна библиотека, во библиотеката на Бугарската академија на науките и уметностите, во Народната библиотека во Пловдив, како и во Софискиот црковен музеј.

Наши исклучително вредни ракописни книги има и во Националната библиотека во Париз, во Ватиканската библиотека, во Виенската државна библиотека, во Народниот музеј во Прага, во Народната библиотека во Букурешт, во Романската патријаршија, во библиотеката на Јагелонскиот универзитет во Краков, но и во Атинската национална библиотека, како и во Британскиот музеј во Лондон и во уште десетина други институции на Балканот и во Европа, воопшто. Ова скапоцено богатство денес е гордост на оние што го имаат, но, се разбира, и обврска за Македонија да бара да и се врати она што ѝ припаѓало, и ѝ припаѓа.

Престојувајќи во нашите манастири, во 19-тиот и 20-тиот век, многумина истражувачи од оваа област, често без никаков надомест, изнесувале од Македонија цели товари стари книги, но и многу вредни икони. Така, Антон Миханович, кој бил австриски конзул во Солун, мошне често патувал низ Македонија и притоа успеал да собере исклучително вредна ракописна колекција од нашите манастири. Триесет и осум наши ракописни книги, кои Миханович ги собрал служејќи се со дипломатија, но и со други средства, сега се во репрезентативната збирка од вакви ретки книги во Хрватската академија на науките и уметностите во Загреб.

Речиси истовремено со австрискиот конзул Миханович, низ Македонија шетал и собирал стари ракописни книги и рускиот научник Виктор Григорович. Тие примероци сега се во Државната библиотека во Москва, потоа во Народната библиотека „Максим Горки“ во Одеса, во библиотеката на Казанскиот универзитет, како и во Казанската духовна академија. Континуираните грабежи всушност никогаш не престанале. Нашите најбогати македонски манастири биле систематски ограбувани со векови, почнувајќи од најразлични авантуристи, па преку специјалните одреди и „офицери“ за културно пљачкосување, до таканаречени истражувачи, но и домашни трговци и праматари, па дури и монаси кои за ситни пари продавале скапоцени книги и икони.

Кон крајот на 18-тиот век, токму по такви канали, многу македонски ракописи биле однесени во повеќе белградски институции. На пример, од скопскиот манастир во селото Бањани биле однесени десетина исклучително вредни ракописни книги. Тие ракописи денес се чуваат во Народната библиотека, во Српската академија на науките, во Музејот на СПЦ и други. Од овој манастир, на пример, потекнува ракописот „Октоих“, со 45 листа, кој датира од 15 век, а во Белград бил однесен во 1904 година.

Исто така, огромен ракописен фонд книги е однесен од Битолскиот, Прилепскиот и Демирхисарскиот регион, каде што „оперирале“ повеќемина странски „истражувачи“ и колекционери, како што биле Бугаринот Јордан Иванов, директорот на српската гимназија во Битола, Светозар Томиќ, српскиот владика во Битола, Јосиф Цвијовиќ и други. Со вакви активности подоцна се занимавале дури и некои офицери на српската војска за време на Првата светска војна. Исто така, постои документ дека еден „сојузнички“ француски офицер зел од разурнатата црква во село Загоричани, Прилепско, едно ракописно евангелие од 16-тиот век, и подоцна го предал на Националната библиотека во Париз, каде што се чува и денес.

Ракописот од манастирот во селото Градиште, Прилепско, каде што монахот Спиридон во 1600 година, напишал обемен и многу вреден Минеј кој денес се чува во Московската државна библиотека, во збирката на Севастјанов. Грабежот на македонските манастири продолжил и во 19-тиот век. Така, од манастирот во селото Орбеле, Дебарско, во 1873 година бил однесен таканаречениот Орбелски триод, пергаментен ракопис од 13 век. Овој исклучително значаен ракопис, снаодливиот Стефан Верковиќ во 1891 година и го продал на Публичната библиотека во Санкт Петербург, каде што е и денес.

Нема податоци колку пари добил за оваа трговија со македонски стари книги! Главен „агент на теренот”, кој му помагал во работата бил извесен Павле од село Баниште, но многу ракописи за ситни пари на Верковиќ му испорачал и поп Аврам од Орбеле итн. (Марковиќ, Новотни, 2013: 204). Најстарите ракописни споменици од Македонија зачувани до денес датираат од крајот на X и XI в. Според писмото, тие се делат на глаголички и кирилски. Од глаголските поважни се: Зографското евангелие од крајот на X в.; Асемановото евангелие, Синајскиот псалтир; Македонските глаголски листови - сите од XI в. и др. Најстари кирилски ракописи се: Македонски лист и фрагмент од Посен триод (XI в.).

Од XII в. наваму почнуваат српска, руска и други редакции. Поважните ракописни споменици од XII в. и почетокот на XIII в. се: Битолски триод, Добромирово евангелие, Охридски апостол, Слеченски апостол, Струмички октоих, Македонско изборно евангелие на поп Јован и др. Во XIII в. во Македонија доаѓа до процвет на книжевноста. Тогаш се диференцираат три правописни школи: охридска, кратовска и мешана книжевна школа. Позначајни ракописи од тој период се: Македонскиот посен и цветен триод, Добрејшово четвороевангелие, Болоњски псалтир и др. При крајот на XIII в. и во почетокот на XIV в. во Македонија се пишуваат ракописи со српска (рашка) редакција.

Тоа се должи на навлегувањето на српската држава во Македонија и преземањето на управата над многу македонски манастири од српското монаштво и тие стануваат центри на српската препишувачка книжевна активност. Тој период, иако кратко траел, оставил длабоки траги во македонското ракописно наследство сè до македонската преродба во XIX в. кога доаѓа до израз македонскиот народен јазик.

Позначајни ракописи од македонска редакција од XIV в. се: Кратовското четвороевангелие, Македонското евангелие на Норов, Велешки зборник, Слеченскиот патерик, Слоештичкиот патерик, Верковиќев апостол и др. Од XV в. познати се следните ракописи: Прилепски аскетско-поучителен зборник, Крушевски осмогласник, Зборник на Владислав Граматик. Од XVI в. поважни ракописи се: Крнински дамаскин, Тиквешки зборник, ракопис на поп Јован од Кратово, зборник на Висарион Дебарски и др. Од XVII-XVIII в. се: Апокрифен зборник на Аци Баба, Трескавечкиот кодик, Македонски зборник и др.

Денес само мал дел од околу 460 ракописи се чуваат во разни ракописни збирки во Македонија во: НУБ „Св. Климент Охридски” - 256; Археолошки музеј на Македонија - 47; Филозофски факултет, Скопје - 32; Македонска архиепископија - 22, Народен музеј во Охрид - 17, во други помали збирки во институции и приватни лица, повеќе од 87 ракописи, итн. Денеска, студентите на сите универзитети виртуелно ги пријавуваат испитите, виртуелно купуваат литература, виртуелно се консултираат, па дури и виртуелно ги полагаат испитите.

Поради тоа ние мораме да им овозможиме виртуелен контакт со стручната литература од сите области на филолошките науки за да ја постигне конкурентноста со другите науки и да привлечеме повеќе млади истражувачи подлабоко да се заинтересираат за науката за јазикот, а во нашиов случај тоа би била македонистиката. (Марковиќ, Новотни, 2013: 197). Овој ланец кој го сочинуваа научниците, издавачите и библиотеците беше основа на информациските услуги за научните истражувања и образованието. Со појавата на компјутерите, интернетот, светските мрежи и комуникациските технологии на електронските списанија, базите на податоци, електронските состаноци, општествените мрежи станаа многу значаен дел со што традиционалниот систем на хартија се менуваше забрзано. Денеска секој автор може да биде и сопствен издавач преку интернет, а системот на поврзување на интернет-страниците овозможува нелинеарен пристап кон знаењето. (Steele, 2006: 175-193)

Заклучни согледби:

Статусот и грижата за старословенските ракописи како дел од културното наследство во ерата на дигитализација е од особена национална важност, бидејќи се работи за движни и недвижни културни споменици кои имаат непроценлива вредност. Македонското ракописно наследство е една од клучните алки во зачувувањето и докажувањето на македонскиот книжевнокултурен континуитет и идентитет. На крајот би додале дека грижата кон старословенските ракописи на територијата на Р. Македонија е очајна и видливо несоодветна, како во чувањето, така и во дигитализацијата на истите, иако претставуваат огромно духовно, национално и културно богатство на нашата земја.

Референци

- [1]. Вујаклија, М. (1980). *Лексикон на странски зборови и изрази*, Просвета. Белград.
- [2]. Георгиевски, М. (1979). *Македонско книжевно наследство XIX век*. Скопје.
- [3]. Мошин, В. (1971). *Словенски ракописи во Македонија, кн. 1*. Скопје.
- [4]. Марковиќ, М., Новотни, С. (2013). „Проблемите на студиите по јазик и лингвистика при користењето на електронските ресурси, за нивно усовршување и надградување”. *Електронските ресурси и филолошките студии*. Скопје.
- [5]. Vočkič-Avdagič, J. (2005). “Mediji i obrazovanje: Medijski komercijalizam i novi trendovi profesionalizma”, *Образование одраслих, број 3/2005*.
- [6]. Draškovič, V. (2008). “Menadžment i mediji”, *Medijski dijalozi, VOL. 1*, број 1.
- [7]. Đorđević-Boljanović, J. (2009). *Menadžment znanja*. Beograd.
- [8]. Kukič, D. (2011). *Образование у виртуалном свијету*, Универзитет у Зеници, Педагошки факултет у Зеници, *Zbornik radova pedagogskog fakulteta u Zenici IX/2011*.
- [9]. Steele, C. (2006). «Digital publishing and the knowledge process». *U: eLearning and Digital Publishing, Springer, Dordrecht, (Computer Supported Cooperative Work, vol. 33)*.